

METAFORINIAI MODELIAI 2000–2005 M. POLITIKOS DISKURSE¹

AINA BŪDVYTYTĖ-GUDIENĖ

Šiaulių universitetas

aina.budvytyte@yahoo.com

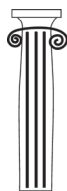
Pagrindiniai žodžiai: *konceptualioji metafora, metaforinis modelis, politikos diskursas.*

Konceptualiųjų metaforų tyrimai viešajame politikos diskurse sulaukia ypatingo lietuvių mokslininkų dėmesio. Pastaraisiais metais apgintos kelios disertacijos, kuriose gretinamos skirtingų šalių politiniuose diskursuose fiksuotos konceptualiosios metaforos (Cibulskienė 2006; Makarova 2010; Arcimavičienė 2010). Straipsnyje siekiama apibūdinti Lietuvos vidaus politikos diskursui būdingus konceptualiųjų metaforų modelius. Rengiant straipsnyje pristatomą tyrimą taip pat siekta atlikti metaforinių modelių lyginamąją analizę, išryškinančią politikos metaforizacijos tendencijas kintant politinei situacijai 2000–2005 m.

Lingvistikos požiūriu diskursas suprantamas kaip tai, kas yra *parašyta* ar *pasakyta apie tam tikrą objektą*. Politinis diskursas – tai „...politinių dokumentų, ministrų ir parlamentarų kalbų, vyriausybės pranešimų spaudai, spaudos konferencijų, partijų manifestų, rinkimų agitacijos kalbų, politikos forumų, interviu, kalbų, raštų ir kitų panašaus pobūdžio tekstų visuma...“ (Bayley 2008).

Šiame straipsnyje laikomasi tų autorių nuomonės, kurie į politikos diskursą įtraukia ne vien tik sakytinius ar rašytinius tekstus. A. Čiudinovas (2003) teigia, kad vargu ar yra prasmės diskursu vadinti teksto fragmentą, tekstą, naratyvą ar kalbinę veiklą. Platesnį požiūrį į viešąjį diskursą, pasak J. Cibulskienės (2006, 5), suponuoja politinio diskurso komunikacinis tikslas. Diskursas yra *ir* kalbinė komunikavimo forma, *ir* komunikavimo priemonė. L. Arcimavičienės (2010, 6) nuomone, pagrindinis diskurso komunikacinis tikslas – informuoti ir kritiškai vertinti politinius įvykius. J. Karaulovas ir V. Petrovas (cit. iš Budajevs, Čiudinovas 2006, 78) teigia, kad diskursas – tai sudėtingas komunikacijos reiškiny, apimantis ne tik tekstą, bet ir ekstralingvistinius faktorius (žinias apie pasaulį, nuomones, nuostatas, adresato tikslus). Analizuojant diskursą, pasak A. Telešienės (2005, 1), svarbus yra ne tik pasakytas ar

¹ Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Konceptualiosios metaforos viešajame diskurse“ (VAT-40 / 2012).

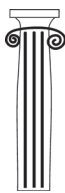

parašytas tekstas, bet ir jį kuriantys, perduodantys ir interpretuojantys veikėjai, diskursui įtakos turintys to laikmečio ar istoriniai kontekstai, ideologinis tekstų turinys. Tokia politinio diskurso samprata išeina už lingvistinio diskurso apibrėžties ribų, diskursas įgauna sociolingvistinį charakterį, tampa lingvokultūrologijos, sociolingvistikos ar politinės lingvistikos objektu. Todėl konceptualiosios metaforos politiniame diskurse tiriamos ieškant jų ryšio su nacionaliniais, istoriniais, asmeniniais, instituciniais ir kitais faktoriais, nuo kurių tam tikra prasme priklauso konceptualiųjų metaforų atsiradimas, funkcionavimas ir suvokimas (Budajėvas, Čiudinovas 2006, 79).

Politinis diskursas, pasak M. Foucault (cit. iš Cibulskienė 2005, 51), ne tik atskleidžia, bet ir nuslepia tam tikras intencijas, motyvus, troškimus. A. Telešienės manymu, diskurso turinys nusakomas per temas, kurios rutuliojamos diskursyviuose tekstuose (Morkevičius ir kt. 2008, 36). Analizuojant diskursą svarbūs tampa tekstuose vartojami žodžiai, kurių reikšmės geriausiai atspindi diskurso dalyvių sąmonėje susiformavusį pasaulio vaizdą ir vertybines nuostatas.

Siekiant dekoduoti „slaptąjį“ politinio diskurso turinį pastarųjų metų lingvistikos darbuose beveik visada pasitelkiama konceptualiųjų metaforų analizė. A. Čiudinovo (2001) teigimu, metaforiškumas – tai vienas iš svarbiausių šiuolaikinės agitacinės, politinės kalbos bruožų. Konceptualioji metafora yra politinio diskurso tyrimo instrumentas, leidžiantis interpretuoti tekstuose koduotus socialinius politinius procesus, turinčius įtakos politiniams reiškiniams, įvykiams, santykiams tarp partijų ir politikų. Skirtingai nuo tradicinės metaforos, kuri suvokiama kaip kalbos puošmena, žodžių žaismas, „konceptualioji metafora suvokiama kaip kognityvinio lygmens procesas, esminė mąstymo operacija, pažinimo, struktūravimo, vertinimo būdas ir rezultatas, fiksuojamas kalboje“ (Kubriakova 2002, 4–6). Konceptualiosios metaforos išreiškia kalbose teikiamą politinę poziciją ir organizuoja visą diskursą; nagrinėjant metaforas galima suvokti tas prielaidas, kurios verčia politikus kalbėti, mąstyti ir elgtis būtent taip (Cibulskienė 2005, 51). Dėl to konceptualioji metafora yra efektyvus instrumentas, leidžiantis išskirti esmines sąvokines kategorijas, struktūruojančias kurią nors tikrovės sritį.

Konceptualioji metafora kognityvistų G. Lakoffo ir M. Johnsono (1980), G. Lakoffo (1987), R. W. Langackerio (1987) darbuose suprantama kaip dviejų konceptualiųjų sričių (ištakų ir tikslo konceptų) sąveika. Ši sąveika leidžia priskirti ištakų srities, kurią sudaro žinios apie reiškinių ar objekto savybes, žmogui pažįstamas iš jo fizinės arba kultūrinės patirties, požymius tikslo sričiai. Tikslo sritis siejama su jusliškai nepatiriamo reiškinių ar daikto konceptu. Pavyzdžiui, metaforinis junginys „partija skilo“ rodo, kad apie partiją kalbama kaip apie daiktą. Pagal leksemą „skilo“ apibendrinamas ištakų konceptas DAIKTAS. Prototipiška daikto savybė ‘skilimas’ priskiriama konceptui POLITIKA. Pateiktame pavyzdyje konceptualiosios metaforos esmę pagrindžia sąveika tarp dviejų konceptų – konkretaus koncepto DAIKTAS ir abstraktaus koncepto POLITIKA. N. Borodulinos (2002, 190) teigimu, metaforizacijos procese konkrečios sąvokos tampa modeliais, leidžiančiais suvokti skirtingoms žmogaus veiklos sritims priskiriamas sudėtingas sąvokas. Metaforinės ekspansijos tikslo sritimis turėtų tapti ne tik abstrakčios sąvokos MEILĖ, PYKTIS, AISTRA, bet ir konkretesnės, tačiau savo struktūra sudėtingos sritys SPORTAS, POLITIKA ir kt.

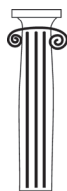

Analizuojant konceptualiąsias metaforas Lietuvos vidaus politikos diskurse remiamasi A. Čiudinovo pateikta metaforinio modelio samprata. A. Čiudinovo (2003) teigimu, dviejų konceptualiųjų sričių susiliejimas nėra jų sumavimo procesas, o naujo mąstymo vieneto, kuris nėra lygus dviejų vienetų sumai, atsiradimas. Metaforinis modelis – tai kalbinės bendruomenės sąmonėje egzistuojanti arba besiformuojanti konceptualiąsias sritis jungianti schema, kuri reiškia formule $X - tai Y$. Santykis tarp formulės elementų suvokiamas ne kaip tiesioginė identifikacija (yra), bet kaip panašumas (Čiudinovas 2003). Metaforiniam modeliui, pasak A. Čiudinovo, turėtų būti būdingi tokie požymiai: konceptualioji ištakų sritis (metaforinės ekspansijos ištakų sritis), konceptualioji tikslo sritis (metaforinės ekspansijos tikslo sritis), modeliui būdingas scenarijus ir freimai (duomenų struktūros stereotipinėms situacijoms vaizduoti), freimą sudarantys stereotipinės situacijos elementai (slotai) ir komponentas, siejantis tiesiogines ir metaforines modelio vienetų reikšmes. Svarbūs metaforinio modelio požymiai yra modelio charakteristika diskurse (pragmatinis modelio potencialas, santykis su tam tikrais politiniais įvykiais), metaforinio modelio produktyvumas.

Metaforinio modelio dominavimas tam tikrame diskurse leidžia nustatyti tam tikru laikotarpiu vyraujantį visuomenės požiūrį į analizuojamą politikos fenomeną. Jeigu pokalbiuose apie politiką nuolat vartojama ta pati metafora, tai gali būti siejama su aiškiai apibrėžiamomis politiko charakteristikomis. Metaforinio modelio POLITIKA yra CIRKAS produktyvumas tam tikrame diskurse atskleidžia požiūrį į asmenį ar politinio gyvenimo įvykį. Metaforiniai modeliai, anot A. Čiudinovo (2003), diskurse tiriami atsižvelgiant į jų atsiradimo ir funkcionavimo sąlygas, autorių intencijas, pragmatines charakteristikas, platų socialinį politinį foną.

Kognityvinėje kalbotyroje metafora tirama einant nuo *kalbinės metaforos* prie *konceptualiosios* arba einant nuo *konceptualiosios metaforos* prie *kalbinės* (Steen, Gibbs 1997, 1). Pasak J. Cibulskienės (2005, 1), konceptualioji (gilioji) metafora suteikia struktūrą pačiam diskursui, ji yra atpažįstama per *paviršinių metaforų* (kitaip *metaforinių pasakymų*, *kalbinės išraiškos*) ryšių koherenciją. Kiekvieną kartą realizuojant konceptualioji metafora tarsi pripildoma naujo turinio – tam tikrų metaforinių pasakymų, kurių analizė atskleidžia tipines metaforines schemas, atspindinčias tautinio mentaliteto specifiką tam tikru visuomenės išsivystymo etapu. Todėl ir šiame straipsnyje politinį diskursą struktūruojantys metaforiniai modeliai nustatomi ir analizuojami pasitelkiant politikos tekstų metaforinius pasakymus.

Šio straipsnio tyrimo objektas – politikos sfera, labai plati, daugiareikšmė ir sudėtinga. E. Šeigalas (cit. iš Budajevas, Čiudinovas 2006, 90) politinio diskurso įvairovei struktūruoti taiko *lauko*, kurį sudaro centras ir periferija, modelį. Politinio diskurso lauko centrą sudaro politikų sukurti tekstai (parlamento stenogramos, politiniai dokumentai, interviu su politiniais lyderiais) ir žiniasklaidos priemonių diskursas (žurnalistų sukurti tekstai, publikuojami internete, laikraščiuose, pateikiami televizijoje). Politinio diskurso periferija laikoma aparatinė (vidinė, biurokratinė) politinė komunikacija, „eilinių“ piliečių politinė komunikacija (mitingai, demonstracijos), mokslinis politinis diskursas (Budajevas, Čiudinovas 2006, 91–92).

Šiame straipsnyje analizuojamas konceptas POLITIKA apima Lietuvos vidaus politikos reiškinius: politinius įvykius, politikos veikėjų elgseną, partijas ir santykius tarp jų narių. Metaforiniai žodžių junginiai, reprezentuojantys konceptualią sritį POLITIKA, straipsniui rinkti iš lietuviško interneto portalo *www.delfi.lt* archyvo. Dėmesys sutelktas į laikotarpį nuo 2000 m. sausio 1 d. iki 2005 m. gruodžio 31 d. Interneto portalai apima tą politinės komunikacijos dalį, kuri skirta masinei auditorijai. Masinių komunikacijos priemonių diskursas kuriamas žurnalistų, tačiau jis iš dalies atspindi politikų ir paprastų piliečių komunikacines praktikas (ten pat, 92).

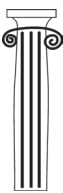
2000–2005 m. laikotarpis pažymėtas įvairiausių politinių įvykių. 2000–2001 m. būdingas politinių partijų skilimas, jungimasis, naujų politinių sąjungų susidarymas. 2002–2003 m. – Liberalų-demokratų partijos įsiveržimas į politikos elitą, prezidento rinkimai, R. Pakso pergalė. 2003–2004 m. – R. Pakso apkalta ir pakartotiniai prezidento rinkimai. Darbo partijos reikšmės didėjimas Lietuvos politiniame gyvenime ir jos lyderio V. Uspaskicho veikla (2005 m.). Šio laikotarpio politinės realijos neabejotinai turi įtakos ir politikos diskurso metaforizacijai.

Išrinkti metaforiniai politikos diskurso pasakymai klasifikuojami pagal metaforinės ekspansijos ištakų sritis, kurios įvardijamos kaip ŽMOGUS, GAMTA, ŽMOGAUS VEIKLA. Kiekviena ištakų sritis skaidoma į dar smulkesnius konceptus, pvz., ištakų sritis ŽMOGUS gali būti dalijama į ŽMOGAUS ANATOMIJĄ IR FIZIOLOGIJĄ, LIGA, ŠEIMA, SEKSUALUMĄ. Ištakų sritis GAMTA apima gyvosios ir negyvosios gamtos pasaulį. Metaforinės ekspansijos ištakų sritis ŽMOGAUS VEIKLA skyla į įvairias žmogaus veiklos sritis: NUSIKALSTAMUMAS, KARAS, TEATRAS, ŽAIDIMAI IR SPORTAS ir kt.

Metaforinės ekspansijos ištakų sritis ŽMOGUS. Lietuvos vidaus politikos diskurse būdingiausias, su žmogumi, jo fiziologija susijęs metaforinis modelis POLITIKA (POLITIKAI, PARTIJOS) yra LIGA. Ligos scenarijus politikos diskurse dažniausiai reiškiamas per konkrečios fizinės negalės įvardijimą: *L. Donskis: politinis gangrenavimas – iššūkis visuomenei* (2005-05-27); *tam tikras politinis aklumas vis labiau ryškėja* (2000-02-09). Kartais ligos mastas išplinta iki epidemijos: *Lietuvoje siautėja visas pokomunistines šalis kamuojanti epidemija* (2004-08-15). Politikai įvardijami kaip pacientai: *politikai yra ligoniai* (2002-06-19). Dažnas reiškinytis diskurse yra politikos arba partijų mirtis: *Opozicinės LDDP rinkimų štabo vadovai pirmadienį konstatavo naujosios politikos klinikinę mirtį* (2000-08-01); *kairieji konstatuoja naujosios politikos mirtį* (2000-08-01).

Mirtis politikus ir partijas užklumpa nebūtinai esant nepagydomai ligai. Todėl politikos diskurse ryškus MIRTIES kaip savarankiškos metaforinės ekspansijos ištakų srities dominavimas: *rinkėjų akyse senosios partijos, „negyva mediena“, partijos baigia savo dienas* (2005-05-27); *drįstu sakyti, kad politikai ateis galas* (2005-05-27). Rolando Pakso politinės įtakos pabaiga siejama su agonija: *prezidentui trūksta abiejų dalykų, todėl jau dabar niekas neabejoja, kad jo agonija ilgai netruks* (2004-04-25).

Ne visada politikos ar partijos liga baigiasi mirtimi, politikos diskurse galima aptikti metaforinį modelį POLITINIAI PROCESAI yra PASVEIKIMAS. V. Landsbergis, komen-

tuodamas G. Vagnoriaus ir jo šalininkų atsiskyrimą nuo partijos, teigia: *gera tai, kad praradome auglį, ir mūsų partija Tėvynės sąjunga pradeda sveikti* (V. Landsbergis apie Tėvynės sąjungos skilimą 2000-05-15); *tai turėjo būti kaip sveiko organizmo atmetimo reakcija į užkratą* (Č. Laurinavičius apie R. Pakso atsistatydinimą, 2004-04-27); *sunki liga kartais praeina tik pasiekusi visišką krizę* (Č. Laurinavičius apie R. Pakso bandymą kandidatuoti antrą kartą, 2004-04-27).

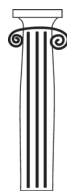
Konkretus politikas, t. y. jo politinės įtakos pabaiga, laikomas mirusiu žmogumi: *akivaizdu, kad J. Borisovas per metus savo pažadą paversti R. Pakso politiniu lavonu įgyvendino* (2004-03-25). Nauja politinė figūra, keičianti Lietuvos vidaus politikos žemėlapi, politikos diskurse įtvirtinama konceptualiaja metafora POLITIKA – ASMENS VEIKLA, SUSIJUSI SU MIRTIMI: *politinių partijų duobkasys Viktoras Uspaskichas tapo Darbo partijos kūrėju* (2005-02-17).

Metaforinis modelis POLITIKA yra LIGA / MIRTIS dominuoja, kai skyla partijos. Šis modelis buvo aktualizuotas 2000 m., kai skilo Tėvynės sąjungos (konservatorių) partija ir atsiskyrė jos vienas iš lyderių G. Vagnorius, šis modelis būdingas ir R. Pakso apkaltos proceso laikotarpiui 2003–2004 m.

R. Pakso prezidentavimo laikotarpiu ir po jo dažniau realizuojamas ir Lietuvos vidaus politikos diskursui būdingas metaforinis modelis POLITIKA yra NEATSAKINGAS, AMORALUS, NEIGIAMAS ASMUO: *leidome ciniškajai politikai Lietuvoje užimti tokias plačias erdves* (2004-01-13); *naujosios politikos moralinį bankrotą* (2004-04-14); *amoralį vidaus politiką* (2004-04-14); *atrodė, jog populistinės, o tiksliau sakant – lengvabūdiškos politikos Lietuva jau bus atsikandusi* (2004-06-28). Rinkimų diskurse R. Pakso pakartotinis kandidatavimas po nušalinimo vertinamas neigiamai: *R. Pakso kandidatavimą politologai laiko nepadoriu* (2004-04-27). Neatsakingomis laikomos ir partijos: *politinės partijos, neužkirtusios kelio R. Paksui kandidatuoti, elgėsi neatsakingai* (2004-04-27); *partijų skaičiavimai – grynai partiniai, joms stinga atsakomybės už valstybės likimą* (2004-04-27). Politikai priskiriamos žmogaus ydos: *Tokiame kontekste iš tikrųjų darosi vis nykiau stebėti ydą, su augančiu pagreičiu apimančią Lietuvos politiką. Ši yda – tai normaliais demokratiniiais principais paremtu ryžto trūkumas* (2004-01-24); *Lietuvos politika stokoja padorumo ir Vakarų politinės kultūros brandinamo supratimo, kad reikia skaitytis su morale ir autoritetu* (2004-04-27). Rinkimų kampanija kaltinama nuobodumu: *išskirtinė rinkimų kampanijos ypatybė – nuobodumas* (2004-06-14), o partija įvardijama kaip neprotinga.

Retai Lietuvos politiniame diskurse pasitaiko metaforinių modelių, struktūruojančių politiką kaip fiziologines asmens funkcijas, pvz.: *A. Brazauskas ir jo aplinka turėjo naivią teoriją: esą kaip jie „suvirškino“ socialliberalus, taip „suvirškins“ ir Darbo partiją* (2005-05-27). 2000 m. politikos diskurse apie partijas kalbama priešpriešinant asmens gebėjimą kalbėti ir dirbti: *V. Landsbergis sakė, kad iš „dirbančių“ partijų Tėvynės sąjunga yra pirmoji. Tos, kurios pasirodė geriau, kol kas yra kalbančios partijos* (2000-03-23).

Politikos diskurse galima aptikti metaforinį modelį POLITIKA yra NEKALTA MERGINA: *„praradęs pusę partijos, šiemet praras ir nekaltybę“* (apie V. Andriukaičio LSDP

nepriklausomybę, 2000-04-10), arba POLITIKA yra ŠEIMA: *kadenciją baigusio Prezidento V. Adamkaus neseniai pateiktas aiškinimas, dėl ko 2000 metais buvo kuriama „naujoji politika“, liudija, kad populizmas ir antipopulizmas Lietuvoje yra broliai dvyniai* (2004-04-14); *darnios politinės šeimos artimiausiu metu nebus* (2005-05-27).

Daug įvairiau struktūruota metaforinės ekspansijos ištakų sritis ŽMOGAUS VEIKLA. Lietuvos vidaus politikos diskurse ji reprezentuojama metaforiniais modeliais POLITIKA YRA NUSIKALTIMAS, POLITIKA YRA KARAS, POLITIKA YRA TEATRAS, POLITIKA YRA CIRKAS, POLITIKA YRA ŽAIDIMAS, POLITIKA YRA SPORTAS.

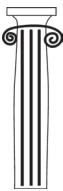
Metaforinis modelis POLITIKA YRA NUSIKALTIMAS politikos diskurse laiko požiūriu reprezentuojamas netolygiai. Šis modelis dominuoja 2003–2004 m. politikos diskurse, kai Lietuvos politikoje ima veikti naujos partijos (Darbo partija, liberaldemokratai) ir naujieji lyderiai R. Paksas ir V. Uspaskichas. Politinėje kovoje sudėtinga išlikti vieniems, todėl politikai jungiasi į nusikalstamas struktūras, korumpuotus klanus, gruputes: *nusikalstamos struktūros skverbiasi į partijas* (2004-04-29); *siekio įgyvendinti programą, kuriai pritarė dauguma rinkėjų ir kurios neleido vykdyti korumpuotas klanas, paniekinęs žmonių valią* (2004-05-03); *Pasak V. Landsbergio, „nacionalinių interesų partijoje, kuri dar norėjo išsaugoti Sąjūdžio idealizmo ugnelę, kūrėsi kita, šaltai skaičiuojanti, grupinių arba grupuotės interesų partija“* (2000-05-15).

Konceptualioji metafora politikos diskurse yra plėtojama nurodant konkrečią nusikalstamą elgseną: *blogiausia tai, kad politinio spjaudymosi sezonas jau prasidėjo* (2004-04-14); *V. Tomkaus sprendimą kandidatuoti pirmalaikiuose Prezidento rinkimuose apibūdino kaip „pusiau chuliganišką elgesį“* (2004-04-27); *tai buvo šūvis ne į vieną Lietuvos laisvės sąjungos narį, o pasikėsinimas į visą partiją* (2000-08-04).

Dažnai politikai tiesiogiai tapatinami su nusikaltėliais: *tarp politiko ir nusikaltėlio – sunkiai apčiuopiama riba* (2003-05-17); *nežinau, ar yra politikų nusikaltimų registras, bet dažniausi jų – finansinės machinacijos ir kyšininkavimas* (2003-05-17); *sumaištis galėtų atitikti ir J. Borisovo interesus – juk kai vertybės iškraipomos, nusikaltėliai tampa didvyriais* (2004-03-25).

Iš kitų pavyzdžių matyti, kad nusikalstamos politinės veiklos pasekmė yra slapti susitarimai, šantažai, skandalai: *tarp politikų – slapti rinkiminiai susitarimai* (2002-11-21); *politikos nebeliko, yra tik šantažai, kompromituojančių istorijų grandinė* (2005-05-27); *Lietuvos politika: tarp keršto akcijų ir skandalų* (2005-04-11); *Lietuvos politiką krečiantys skandalai verčia vis rimčiau persvarstyti politinės etikos principus* (2005-04-11); *šiuo metu bene vienintelė politikos darymo priemonė yra šantažas ir „kompromatų“ kepinimas* (2005-05-27).

Metaforinis modelis POLITIKA YRA KARAS struktūruoja politinį diskursą visu analizuojamu laikotarpiu. Konceptualioji metafora RINKIMAI YRA KARAS atskleidžiama žodžių junginiuose, apibūdinančiuose pergale: *politinė kova, laimėti rinkimus, rinkimų laimėtojas* arba sakiniuose: *po tokios agitacijos socialliberalai, nušlavę tradicines partijas, triuškinamai laimėjo savivaldos rinkimus* (2004-03-07). Lietuvos vidaus politikos diskurse aptinkami metaforiniai pasakymai leidžia išskirti tokias karo veiks-

mų dalis: karo strategiją ir taktiką: *rinkimų strategija ir taktika* (2000-02-07), *gąsdinimo taktika* (2000-02-01); kovos veiksmus: *partija užims poziciją, oponentų užpuolimai*, *viceministras kryžiuoja kardus su socialliberalais* (2000-05-31); A. Paulauską Londone pasitiko *kryžminė ugnis* (2001-01-24); „*Tai buvo šūvis ne į Lietuvos laisvės sąjungos narį, o pasikėsinimas į visą partiją*“, – sakė S. Oželis (2000-08-04); kurios *stovyklos parengtas rinkiminis užtaisas duos didžiausią efektą* (2004-06-14); *rinkimų štabai atsisakė agresyvios strategijos ir bet kokių provokacijų* (2004); *savo brangiai kainavusioje rinkiminėje kovoje „agurkų karalius“, kaip jį pavadino dienraštis, buvo dosnus pažadų* (2004-03-13); karo dalyvių elgsena: *Kauno taryboje – masinis libdemų dezertyravimas* (2004-11-25); *LDDP reikalauja kirsti galvas* (2000-02-01); *socialliberalai kaunasi dėl Artūro Paulausko* (2002-02-07).

A. Kubiliaus kalboje galime aptikti visą karo scenarijų: „*Šiandien pradėdame suprasti, kad laisvei sunaikinti nereikia ir tankų. Tauta laisvę praranda ne tik tada, kai jos žemė yra okupuojama, bet ir tada, kai jos piliečių protai yra okupuojami*“ (2004-01-13).

Karo ir kovos sąvokos yra vartojamos sudėtingai politinei situacijai metaforizuoti, kovos veiksmai nukreipti į tam tikras socialines realijas: *Jo požiūriu, Lietuvą prieš pusmetį sukretusi politinė krizė nesibaigė, dabartinė padėtis primena pilietinį karą* (2004-04-17); *po to turės prasidėti kova už tuos Lietuvos gyventojus, kurie, nusivylę dabartine Lietuva, tapo R. Pakso ar panašių avantiūristų manipuliacijų įrankis* (2004-04-17).

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad kovos veiksmai nukreipti į priešą – opozicines partijas, kova baigiasi pergale arba pralaimėjimu. Politinėje kovoje pasitelkiamos karo strategijos ir taktikos, pasitraukimas iš partijos (kovos lauko) prilyginamas dezertyravimui iš kovos lauko.

Politikos diskurse realizuojamas klasikiniu laikomas metaforinis modelis POLITIKA YRA TEATRAS: R. Pakso ir V. Tomkaus dalyvavimą Prezidento rinkimuose pavadino „*absurdo teatru*“ (2004-04-27). Politikai yra teatro veikėjai: *Matosi, kad ateina ne politikai, bet minios artistai, avantiūristai, aktoriai* (2005-06-03). Politikos teatre kai kurioms partijoms tenka susitaikyti su antraeilium vaidmeniu: *Darbo partija susitaikė su antraeilium vaidmeniu* (2005-05-27), o *politinėje scenoje nebelieka tikros politikos* (2005-04-11); *kuo greičiau tos seniai merdėjančios struktūros baigs savo egzistavimą ir pasitrauks nuo politinės arenos, tuo greičiau atsiras viltis, kad gali pradėti formuotis nauja, vakarietiška ir atpažįstama politinė klasė* (2005-05-27).

Metaforinis modelis POLITIKA YRA CIRKAS ima dominuoti su Darbo partijos ir jos lyderių atėjimu į politinę areną 2005 m. Lietuvos vidaus politikos teatras dažnai virsta cirku. Šį perėjimą iliustruoja teatro ir cirko scenarijų palyginimas: *Lyginti politiką ir apskritai gyvenimą su teatru – tai klasika, tai normalu. Tačiau ne man vienam per daug pamažu išsilaisvinančios Lietuvos politika dažniau primena cirką. Čia linksma, nors kartais ir baisu. Čia juokas ir baimė gali netgi sutapti. Žanrai čia visiškai sumaišyti, scenarijus įslaptintas, todėl kartais pertraukų klounai imasi ir daug rizikingesnio vaidmens* (2005-03-01). Politikos cirke politikai tampa cirko

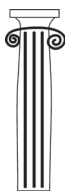
veikėjais: gudriajam politikos klounui anksčiau vėliau teks baigti dvigubą žaidimą ir pasirinkti, kurioje jis pusėje – nuobodžiai ir gūžčiai respektabilaus elito, ar kitoje, kurią tas elitas jau seniai nurašęs (2005-03-01); kandidatai į prezidentus žongliruoja pažadais (2004-06-14).

Metaforinis modelis POLITIKA yra ŽAIDIMAS, PARTIJA yra ŽAIDIMAS išryškėja 2003–2005 m. diskurse. Politika yra traktuojama kaip ciniškas žaidimas siekiant tam tikrų tikslų (2003-04-17); valdančioji partija siekia savo tikslų įgyvendinimo vadinamojoje „nustatytoje žaidimo erdvėje“ (2003-04-17); galima pasakyti, jog politinių žaidimų srityje LSDP padarė gerą pažangą ir šiandien vargu ar turi konkurentų (2003-04-17); sparčiai vykstančią mūsų politikos degradaciją (POLITIKA yra AMORALUS ŽMOGUS) ir jos virtimų kelių oligarchinių klikų finansiniais bei iš jų išplaukiančiais partiniais žaidimais (2005-04-11). Kartais žaidimai įvardijami konkrečiau, dažnai tai yra azartiniai žaidimai: politinis pokeris, arba kas Lietuvoje koordinuos Europos reikalus (2003-10-02); tačiau socialdemokratai prieš artėjančius Seimo rinkimus turi vieną puikų kozirį (2003-04-29); politinio biliardo taisyklės (2004-03-19); antroji versija – R. Paksas lošė „va bank“ (2004-03-25).

Metaforinis modelis POLITIKA yra SPORTAS išryškėja prezidento ar Seimo rinkimų laikotarpiu: Vienintelis 2004-ųjų gegužės 18-ąją startavusio pažadų dalybų maratono skirtumas nuo analogiškų ambicingų karjeristų daugiadienių lenktynių 2002-ųjų žiemą – šįkart, politologų teigimu, populizmas buvo „lengvas“ ir „neagresyvus“ (2004-06-14); dar viena rinkimų maratono ypatybė yra ta, kad du kandidatai pasinaudojo prieštarigai vertinamų veikėjų paslaugomis (2004-06-14).

Lietuvos vidaus politikos diskurse dažnas su žmogaus veikla susijęs metaforinis modelis PARTIJA yra DAIKTAS, kuris gali būti skaldomas. Šis modelis ypač dominuoja 2000 m., kai skilo Tėvynės sąjungos partija ir atsiskyrė G. Vagnorius ir jo šalininkai: konservatorių lyderis ragina ekspremjerą neskaldyti partijos (2000-02-21); konservatorių partija yra viena ir nesiruošia skaldytis (2000-05-12); V. Andriukaitis suskaldė partiją tam, kad galėtų realizuoti savo siekį susijungti su LDDP (2000-04-10); anksčiau ar vėliau pati Darbo partija pradės skaldytis (2005-05-27). Politinių perversmų metams būdingas metaforinis modelis POLITIKA yra PASTATAS: A. Kubiliaus Vyriausybės pamatai Seime išklibo (2000-03-24) arba jeigu kairioji pusė norės griauti Vyriausybę, ir jeigu ši frakcija prisidės prie kairiosios pusės, tai griovimui sąlygos yra labai didelės (2000-03-24); vidaus politika yra apleista, čia reikės gerai pasidarbuoti“, – žurnalistams sakė R. Paksas (2003-01-05).

Pavieniais metaforiniais pasakymais POLITIKOS konceptualioji sfera struktūruojama kaip žmogaus finansinės veiklos procesas: politika būtų „tiesus kelias į bankrotą“ (2004-10-13); politinėje rinkoje galioja panašūs dėsniai kaip ir versle (2004); nėra ką nė šnekėti, prieš kelis metus Kėdainių milijonierius atnaujino Lietuvos politiką pirmasis susiprotėjęs iš savo karikatūros „Dviratyje“ pasidaryti įvaizdį ir krautis politinį kapitalą (2005-05-01). Švari politika priešpriešinama nešvariems pinigams: A. Kubiliaus teigimu „tik švari politika gali apginti laisvę“, todėl jis paragino visas „neciniškąsias partijas“ pasirašyti susitarimą dėl rinkėjų apsaugos nuo „nešvarių pinigų, nuo korupcijos, nuo reklaminių manipuliacijų jų jausmais“ (2004-01-13);

kiek galėjo laimėti visa valstybė, jei savo laiku A. Paulauskas, o vėliau ir R. Paksas būtų atidžiau rinkęsi greito investicijų atsipirkimo laukusius rėmėjus (2004-01-21).

Politika siejama ir su daug konkretesniais mechanizmais, pvz.: V. Adamkus bandys ir toliau stabdyti Seimo konvejerį (2000-07-20); politikai yra instaliuojami į partiją (2005-05-27).

Metaforinės ekspansijos ištakų sritis GAMTA Lietuvos vidaus politikos diskurse 2000–2005 m. laikotarpiu reprezentuojama pavieniais metaforiniais pasakymais. Politika siejama su vandens sfera, t. y. su verpetais, raistais, su tuo, kas klampu: Pagrindinis Vyriausybės darbas yra nepolitikuoti, nesipainioti į politinius verpetus (2001-10-19); politikai murkdosi savo susikurtame chaose (2001-03-21); galbūt tikimasi, kad įvykus greitai pasitraukimui ar pašalinimui iš posto drumstame vandenyje vėl pavyks laimėti rinkimus (2004-03-25); taip mes ir klimpstame į populistinio prezidentizmo raistą (2004-04-14). Viešajame politikos diskurse stebimas ir tradicinių partijų saulėlydis (2004-06-28). Viešasis politikos diskursas yra struktūruojamas konceptualiosios metaforos POLITIKA YRA AUGALAS: Sužaliavo prezidento rinkimų kampanijos daigai (2004-04-06), arba politika lyginama su paukščiu: po šios partijos sparnu tame pačiame Seime glaudžiasi ir iš kitokio molio nudrėbti veikėjai (2004-01-21). Ypač vaizdingas metaforinis pasakymas, reprezentuojantis metaforinį modelį POLITIKA (POLITIKAS, PARTIJA) YRA GYVŪNAS: V. Šustauskas keičia kailį (2000-04-19). Nauja partija yra laukinis gyvūnas, kurį būtina prisijaukinti: tuomet, vietoj to, kad ryžtingai atmesti vieno žmogaus išlikimui politikoje sukurtos oportunistinės partijos skverbimąsi į valdžią, tiek dešinieji, tiek ir kairieji nutarė ją geriau „prisijaukinti“ (2004-06-28).

Lietuvos vidaus politikos diskurse aptinkama metafora POLITIKA YRA MITINĖ BŪTYBĖ, turinti gyvojo pasaulio savybių: Susidaro ispūdis, kad 2000 metais iš butelio buvo išleistas politikos džinas, turintis neprilygstamą sugebėjimą regeneruotis ir dauginintis (2004-04-14); kairieji gąsdino Prezidentą liberalizmo šmėkla (2001-01-04).

Šiame straipsnyje pristatytas 2000–2005 m. Lietuvos vidaus politikos diskursui būdingų metaforinių modelių analizė, remiantis interneto portalo *delfi.lt* duomenimis, fragmentas. Norint metaforinius modelius inventorizuoti išsamiau, būtina peržiūrėti kitus interneto portalus ir periodinės spaudos šaltinius. Ypač tai aktualu 2000–2001 m. laikotarpiui, nes būtent tada pradėjo formuotis interneto portalo kaip žiniasklaidos priemonės tradicija, todėl informuojant apie politinius įvykius apsiribojama tik trumpais informaciniais pranešimais. Tačiau ir tuo atveju sunku tikėtis vienos ir visuotinai pripažintos klasifikacijos. Inventorizuojant ir klasifikuojant metaforinius modelius svarbesniu laikomas pats metaforinio modelio nustatymo procesas, o ne galutinis rezultatas. Vis dėlto metaforinių modelių sąvado sudarymas remiantis Lietuvos vidaus politikos diskurso analize yra svarbus siekiant nustatyti tikrovės metaforinio modeliavimo tendencijas.

Lietuvos vidaus politikos diskurso metaforinių modelių analizė buvo atliekama fokusuojantis į metaforinės ekspansijos ištakų sritis. Vien tik fragmentinė pavyzdžių analizė atskleidė iš esmės dviejų metaforinės ekspansijos ištakos sričių ŽMOGUS IR ŽMOGAUS VEIKLA dominavimą. Metaforinė ekspansijos ištakų sritis GAMTA nėra tokia

produktyvi.

Atskiros metaforinės ekspansijos ištakų srities analizė leido išskirti visam analizuojamam laikotarpiui būdingus politikos viešąjį diskursą struktūruojančius metaforinius modelius, kuriuos galima pavadinti konvencionaliais. Konceptualiajame lygmenyje metafora laikoma konvencionalia, jeigu jos vartojimas pripažintas tos kalbinės bendruomenės ar tam tikros atskiros visuomenės dalies. Kalbiniame lygmenyje konvencionalumas – tai kalbinių metaforų vartojimo dažnumas: kuo konvencionalesnė konceptualioji metafora, tuo įvairesnė jos kalbinių metaforų raiška (Lakoff, Turner 1989, 55–56). Remiantis vartojimo dažnumu galima teigti, kad metaforiniai modeliai POLITIKA yra LIGA, POLITIKA yra AMORALUS ŽMOGUS yra konvencionalūs, o šių metaforinių modelių kalbinė raiška rodo modelių struktūravimą skirtingais scenarijais ir freimais. Tą patį galima pasakyti apie metaforinį modelį POLITIKA yra KARAS, kuris kovos, maišto, sukilimo forma dominuoja beveik visu 2000–2005 m. laikotarpiu. Konvencionaliais metaforiniais modeliais galima vadinti ir modelius POLITIKA yra NUSIKALTIMAS, POLITIKA yra TEATRAS, POLITIKA yra ŽAIDIMAS. Metaforinės ekspansijos ištakų srities ŽMOGAUS VEIKLA metaforinių modelių inventorizacija skirtingais laikotarpiais leidžia kalbėti apie tam tikrą metaforinių modelių formavimąsi lauko principu, kai lauką sudaro centro ir periferiniai metaforiniai pasakymai. Kai metaforiniai modeliai tampa itin įprasti, diskurse iškyla tam tikros jų atmainos ar modifikacijos, skirtos skaitytojo dėmesiui sužadinti, daryti įtaką. Tai gali būti ir tam tikrų naujų kalbinių metaforų atsiradimas, pvz., kalbinė metafora *politinių partijų duobkasys* pajvairina įprastų ligos, mirties kalbinių metaforų sąvadą, suteikia papildomą emociinį atspalvį. Kitu atveju kalbame apie naujo metaforinio modelio atsiradimą, pvz., POLITIKA yra CIRKAS, kuris dominuoja 2004–2005 m. politikos diskurse kaip modelio POLITIKA yra TEATRAS atmaina. Tokių metaforinių modelių konvencionalumo laipsnis yra silpnėsnis.

Svarbu kalbėti ir apie skirtingų metaforinių modelių ryšį siaurame diskurso kontekste. Jau minėtas pavyzdys: *A. Kubiliaus teigimu „tik švari politika gali apginti laisvę“* (POLITIKA yra KARAS, POLITIKA yra ASMUO), *todėl jis paragino visas „neciniškąsias partijas“* (POLITIKA yra ASMUO) *pasirašyti susitarimą dėl rinkėjų apsaugos nuo „nešvarių pinigų“* (POLITIKA yra NESKAIDRI FINANSINĖ VEIKLA), *nuo korupcijos* (POLITIKA yra NUSIKALTIMAS), *nuo reklaminių manipuliacijų jų jausmais* (2004-01-13). Šiuo atveju galime kalbėti apie kelių metaforinių modelių kuriamą Lietuvos vidaus politikos paveikslą.

Konvencionalių metaforinių modelių dominavimas skirtingais laikotarpiais nėra tolygus. Lyginamoji skirtingų metaforinių modelių analizė leido atskleisti konceptualiųjų metaforų atsiradimą, dominavimą, „nuslūgimą“ tam tikru laikotarpiu. Visa tai priklauso nuo politinės šalies situacijos, rinkimų, tam tikros partijos dominavimo ar skilimo, pvz., metaforinis modelis POLITIKA yra DAIKTAS dominuoja 2000 m., kai intensyviai skilo įvairios politinės partijos. 2003 m. dominuoja metaforinis modelis POLITIKA yra ŽAIDIMAS (AZARTINIS), o 2004 m. svarbesnis metaforinis modelis POLITIKA yra AMORALUS ASMUO. Abiejų metaforinių modelių atmaina susijusi su liberaldemok-

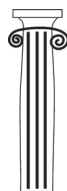

ratų atėjimu į Lietuvos politikos viršūnę, prezidento rinkimais ir R. Pakso apkalta. 2005 m. ryškus metaforinis modelis POLITIKA yra CIRKAS, kurio atsiradimas siejamas su Darbo partijos dominavimu. Kiekvienas politinis įvykis, t. y. rinkimai, partijų skilimai, politikų amoralinė veikla suaktyvina tam tikrų metaforinių modelių dominavimą, nusiūgus politinei įvykio reikšmei tie modeliai (pvz., POLITIKA yra DAIKTAS) gali laikinai dingti iš politikos diskurso.

Metaforinių modelių analizė Lietuvos vidaus politikos diskurse yra sudėtingas, apimantis įvairius aspektus (metaforinio modelio inventorizaciją, nustatymą, dominavimą, emocinį atspalvį ir kt.) reiškiny, kurio svarbiausia dalimi tampa procesas, leidžiantis dalyvauti kuriant Lietuvos vidaus politikos įvykių dokumentiką.

Literatūra

- Arcimavičienė L. *Moralės modeliai viešajame diskurse: kontrastyvinė metaforų analizė*. Daktaro disertacijos santrauka. Vilnius, 2010.
- Bayley P. *Analysing Language and Politics, Mediazione: Rivista online di studi interdisciplinari su lingue e culture*, 2008. <http://www.mediazionionline.it/articoli/bayley.htm>.
- Borodulina – Н. Ю. Бородулина. Метафора как способ репрезентации экономических понятий (на материале французского и русского языков). *Композиционная семантика. Материалы третьей международной школы-семинара по когнитивной лингвистике*. Тамбов, 2002, 190–191.
- Budajevs, Čiudinovas – Э. В. Будаев, А. П. Чудинов. *Метафора в политическом интердискурсе*. Екатеринбург, 2006.
- Cibulskienė J. Konceptualioji kelio metafora Lietuvos rinkimų diskurse. *Kalbotyra* LIV (1), 2005, 51–64.
- Cibulskienė J. *Konceptualioji metafora Lietuvos ir Didžiosios Britanijos rinkimų diskursuose*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006.
- Čiudinovas 2001 – А. П. Чудинов. *Россия в метафорическом зеркале: Когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000)*. Екатеринбург, 2001.
- Čiudinovas 2003 – А. П. Чудинов. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. Екатеринбург, 2003. www.philology.ru/linguistics2/chudinov-03a.htm.
- Kubriakova – Е. С. Кубрякова. Композиционная семантика: цели и задачи. *Композиционная семантика. Материалы третьей международной школы-семинара по когнитивной лингвистике*. Тамбов, 2002, 1–4.
- Pimenova – М. В. Пименова. Политическая концептуальная система. *Политическая лингвистика* 2 (32), 2010, 47–55.
- Langacker R. W. *Foundations of Cognitive Grammar*. 2 vols. Stanford: Stanford University Press, 1989.
- Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live by*. The University of Chicago Press, 1980.
- Lakoff G. *Women, Fire and Dangerous Things*. The University of Chicago Press, 1987.
- Lakoff G., Turner M. *More Than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metapher*. Chicago, 1989.
- Morkevičius V., Telešienė A., Žvaliauskas G. *Kompiuterizuota kokybinių duomenų analizė su Nvivo ir Text Analysis Suite: Diskurso analizė*. Kaunas, 2008, 32–37.

- Steen G., Gibbs R. Jr. Introduction. In R. Gibbs & G. Steen (eds.). *Metaphor in Cognitive Linguistics*. Amsterdam, Philadelphia, 1997, 1–8.
- Telešienė A. Kritiškosios diskurso analizės metodologinių principų taikymas sociologiniuose tyrimuose. *Filosofija. Sociologija* 2, 2005, 1–6.

Šaltinis

delfi.lt: www.delfi.lt (2001–2005 m.).

Aina Būdvytytė-Gudienė

METAFORINIAI MODELIAI 2000–2005 M. POLITIKOS DISKURSE

Santrauka

Pagrindiniai žodžiai: *konceptualioji metafora, metaforinis modelis, politikos diskursas*.

Šis straipsnis – Lietuvos mokslo tarybos finansuojamo projekto „Konceptualiosios metaforos viešajame diskurse“ tyrimo dalis. Rengiant straipsnyje pristatomą tyrimą taip pat siekta atlikti metaforinių modelių lyginamąją analizę, išryškinančią politikos metaforizacijos tendencijas kintant politinei situacijai 2000–2005 m. Metaforiniai žodžių junginiai, reprezentuojantys konceptualiąją sritį POLITIKA, šiam straipsniui rinkti iš lietuviško interneto portalo *delfi.lt* archyvo. Analizuojant konceptualiąsias metaforas Lietuvos vidaus politikos diskurse remiamasi metaforiniu modeliu. Jis suprantamas kaip schema, jungianti kalbinės bendruomenės sąmonėje egzistuojančias arba besiformuojančias konceptualiąsias sritis (metaforinės ekspansijos ištakų sritį ir metaforinės ekspansijos tikslo sritį). Lietuvos vidaus politikos diskurso metaforinių modelių analizė buvo atliekama fokusuojantis į metaforinės ekspansijos ištakų sritis. Vien tik fragmentinė pavyzdžių analizė atskleidė iš esmės dviejų ištakų sričių ŽMOGUS ir ŽMOGAUS VEIKLA dominavimą. Metaforinės ekspansijos ištakų sritis GAMTA yra ne tokia produktyvi. Lyginamoji skirtingų metaforinių modelių analizė leido atskleisti konceptualiųjų metaforų atsiradimą, dominavimą, „nuslūgimą“ tam tikru politiniu laikotarpiu.

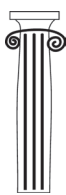
Aina Būdvytytė-Gudienė

METAPHORIC MODELS IN THE POLITICAL DISCOURSE OF 2000–2005

Summary

Keywords: *conceptual metaphor, metaphoric model, political discourse*.

The article is a part of the research which is performed according to the project “Conceptual Metaphors in the Public Discourse” financed by the Research Council of Lithuania. The aim of the present paper is to define the models of conceptual metaphors common to the

discourse of Lithuanian domestic policy. The research presents the contrastive analysis of metaphoric models highlighting the metaphorization tendencies in the changing political situation of 2000–2005. Metaphoric collocations representing the conceptual domain POLITICS were drawn from the archives of Lithuanian web portal *delfi.lt*. The analysis of conceptual metaphors in the discourse of Lithuanian domestic policy is based on metaphoric model. It is conceived as a scheme connecting conceptual domains (source domain of metaphoric expansion and target domain of metaphoric expansion) emerging or existing in the consciousness of linguistic community. The analysis of metaphoric models in Lithuanian domestic policy discourse was conducted in source domains of metaphoric expansion. Even fragmentary analysis of examples revealed the predominance of two source domains of metaphoric expansion: MAN and MAN AND HIS ACTIVITIES. Source domain of metaphoric expansion NATURE is not so productive. The contrastive analysis of different metaphoric models revealed the emergence, dominance, “subsidence” of conceptual metaphors in a certain political period.